

XX. YÜZYILA GİRERKEN TÜRK DÜŞÜNÜNDE “YARIN”IN “RÜYA” OLARAK SUNULUŞUNA İLİŞKİN GÖZLEMLER VE SONUÇLARI

Yrd. Doç. Dr. Fevzi DEMİR (*)

İnsan oldum olası düş kurmayı sevmiş, geleceğine ilişkin planlar kurmuş, bu planlarını da masal ya da düş gibi anlatagelmıştır. Yine insanlık tarihinin bütün dünyada pek çok bilinmeyen anahtarları, insanın ve geleceğin habercisi olarak zaman zaman korkulan, zaman zaman hayranlık duyulan rüyalar pek çok yazarın yapıtına konu olmuştur. Bu tür çalışmalarda görülen rüyalar bir gelecek öndeyişinde bulunabildiği gibi; alegorik çağrılar içerebilmekte, eğitici ve ders verici veya siyasal bir amaca yönelik olabilmektedir (1). Bir ufuk çizgisi gibi sürekli olarak ötelenen yarın düşleri bu güne duyulan bir tepkiyi dile getirebildiği gibi aynı zamanda geleceğe ilişkin insan soyunun umudunu da yansıtmaktadır. Bizi ilgilendiren yarın'a ilişkin bir kurgu içeren ve Türk düşününde biten yüzyılımızın başlarında görülen rüyalarıdır. Günümüzde kullandığımız miladi takvim kültürünün ürünü Yirminci yüzyılın Yüzyıl kavramı yerine sayısal bir değer olarak yaklaşık yüz yıl öncesi görülen düşlerden söz etmek kuşkusuz daha doğru olacaktır.

XIX Yüzyılın sonlarında teknolojinin hızlı gelişimine bağlı olarak yarına ilişkin tasarımları içeren bilimkurgu yapıtları da artmıştır. Örneğin Jules Ver-

---

(*) Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

(1) Sınıflandırma için bkz Feriâl Ghazoul Hopkins, "The Nature and Function of the Dream Motif in Turkish Folk Literature". I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II, Ankara, 1976, s. 133; Umay Günay, Türkiye'de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Akçağ yy., 2. Baskı, Ankara, 1992, s. 88-90.

ne'nin **Aya Yolculuk**'u 1865'de **Denizler Altında 20 Bin Fersah**'ı 1870'de, 1898'de H.G. Wells'in **Dünyalar Savaşı** yayınlanmıştır. Stanislaw Lem'in **Solaris**'i (1898), yine Wells'in **Dr. Moreau'nun Adası** (1896) bu dönemin ürünleridir (2).

Özelikle Tanzimat ile başlayan süreç içinde varolan Osmanlı Dünyasını eleştiren bir aydın tipinin gelişmesi ile birlikte ütopyalar da Osmanlı yazınında görülmeye başlamıştır. Zaman boyutunun değişmesi ve gelişmesi ve mekânın sınırlarının sürekli ötelenmesi kuşkusuz Osmanlı aydınını da etkilemiştir (3). Fénélon'un **Telamak**'ı (**Télémaque**) gibi ütöpik kitapların çevirisi ile başlayan bu türe ilgi Yeni Osmanlıların siyasi düşüncelerini ifade etmenin bir aracı olarak kullanmaya başlamalarıyla daha da artmıştır (4). Osmanlı aydını ütopyalarını Hüseyin Cahid'in **Hayat-ı Muhayyel**'inde (5) ve Ethem Nejat'ın **Mesut Köy**'ünde (6) olduğu şekilde doğrudan bir kurgu ile dile getire-

- (2) Bilimkurgunun kısa tarihçesi için bkz. Gökhan Tok, "*Geçmişin Masalından Geleceğin Gerçeğine Çağdaşımız Bilimkurgu*", **Bilim ve Teknik**, (Haziran 1996),ss. 34-43.
- (3) Dönemin bilgi düzeyini yansıtan ve "*Esir İçinde Temâşâ-yı İclâl-ı Hilâkât*" ve "*Semadan Zemine Bir Nazar*" bölüm başlıklarıyla ilginç bir örnek için bkz. Mehmet Cemal, **Fezayı Na-mütenahiye Doğru Seyahat**, (Sahib ve Naşiri; Kitapçı Nasrullah), Enver Efendi Matbaası, İstanbul, 1310,16 s./1900.
- (4) Bu çevirilerden birkaç örnek Jules Verne, **Merkez-i Arza Seyahat**, (Çev:Mehmet Emin) Dersaadet 1302, Matbaa-i Osmaniye, 416 s.; Jules Verne, **Beş Hafta Balon ile Seyahat** (Çev: M.Emin) Dersaadet 1305, Matbaa-i Osmaniye, 351 s.; Jules Verne, **Deniz Altında 20.000 Fersah** Seyahat, I ve II Kitap. (Çev: Ahmet İhsan), İstanbul 1307, Artin Asadoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası,3 92s.; Jules Verne, **Bir Doktorun Rüyası**, (Çeviren: Serafen), İstanbul, 1307 İstapan Matbaası, 16 s.; Jules Verne, **Cev-vi Havada Seyahat**, (Çev: Ahmet İhsan) İstanbul, 1308 Alem Matbaası, 223 s.; Jules Verne, **Çin'de Seyahat**, (Çev:Ahmet İhsan), İstanbul 1308, Aşlem Matbaası, 230 s.;Jules Verne, **Deniz Feneri**, (Çev:Mustafa Refik), Dersaadet 1323, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 288 s.; Jules Verne, **Hayal İçinde Hakikat, Yahut Bin Sene Sonra Amerika'da Bir Gazetecinin Derece-i Meşguliyeti**, (Çev: Mustafa Refik), İstanbul 1309, 122 s.; Jules Verne, **İki Sene Mektep Tatili**, (Çev: Ahmet İhsan) İstanbul 1308, Alem Matbaası, 472 s.; Jules Verne, **Arzdan Kamere Seyahat**, (Çev:Mazhar), Konstantiniyye 1309, Mekteb-i Saniyye Matbaası, 222 s.; Jules Verne, **Kaptan Jibson**, (Çev:A.Rasim), İstanbul 1320, Mihran Matbaası, 325 s.; H.G.Wells, **Kamerde İlk İnsanlar**, (Çev:Aziz Hüddai), İstanbul 1334 Evkaf-ı İslamiyet Matbaası, 191s.
- (5) Hüseyin Cahid (Yalçın), **Hayat-ı Muhayyel**, İkdam Matbaası, İstanbul, 1313 (1899), 319 s.
- (6) Faruk Öztürk, "*Türk Eğitim Düşüncesinde Bir Tarım Köyü Ütopyası: Mesut Köy*", **Tarih ve Tolum**, Sayı: 182, (Şubat 1999),ss.4-9.

bildiği gibi bu ütopyik yapıtların çoğu gelecek tasarımlarını bir rüya şeklinde sunmuşlardır.

Ne var ki XX. Yüzyıl başında teknolojik bakımdan geri kalmış bir toplum özelliğine dönüşmüş bulunan Osmanlı toplumunun içinde düşüncelerini şekillendiren Türk aydını kendi üretmediği ideolojilerin bombardımanı altında, ileri toplumlar tarafından üretilmiş bir *bugünü* "yarın" olarak düşlemek konumuna düşmüştür. Bunun en önemli görünümünden biri de Türk düşününde geleceğe ilişkin özgün tasarımlara çok az rastlanmasıdır. Gerçekleştirilecek "yarın"a ilişkin proje ya yoktur ya da örtük olarak ileri teknolojiye sahip olan toplumlardaki düşünüş ve uygulamalardır. Modern toplumun asıl algılandığı Osmanlı toplumunun "yarın"ı gerçekleştirdiği takdirde nasıl bir görünüm alacağına düşünülmesinin araştırılması kuşkusuz ilginçtir.

Tanzimat'tan itibaren aydınlarımızca görülen ilk rüyalar genellikle hiciv geleneğinin (7) ve eski hâbnâmelerin bir devamı şeklindedir (8). Bildiğimiz kadarıyla bu konuda Tanzimat Dönemi'nde görülen ilk rüya Ziya Paşa'nındır (9). Paşa'nın 1869'da **Hürriyet** Gazetesi'nde yayınladığı ve Londra'da bir parkta dinlenirken ve "*vatanın giriftâr olduğu ahvâl-i pür-melâli tasavvur eden fikr ve endişeye müsteğrak...*" bir şekilde düşünürken gördüğü rüyada sadece Padişahın ayaklarına kapanma ve bir millet meclisini kurma önerisinde bulunma cesareti vardır. Rüya daha çok Ali Paşa'yı hicvetmeye yöneliktir (10).

-
- (7) Bernard Lewis, **İslam'ın Siyasal Söylemi**, (Türkçesi:Ünsal Oksay), Düşün yy., İstanbul,1993,17
- (8) Bu konuda da çokça yararlandığımız yetkin bir çalışma için bkz. Metin Kayahan Özgül, **Türk Edebiyatında Siyasal Rüya**, Akçağ yy., Ankara,t.y.,10-11
- (9) **Edib-i Muhterem Merhum Ziya Paşa'nın Rüyası**, Kasbar Matbaası, Dersaadet, 1326,39 s. Bu rüya için ayrıca bkz, Ahmet Hamdi Tanpınar, **19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 8.Bası, Çağlayan Kitabevi, İstanbul,1997,323; Özgül a.g.e,21-30.
- (10) Ali Paşa'yı yeren bir başka örnekte Ayetullah'ındır. **Merhum Ayetullah Efendi'nin Rüyası Yahud Sadrazam Ali Paşa'nın Muhakemesi**, Dersaadet, 1326; Bu rüyanın sahibi için bkz. Mehmet Törenek, "*Ziya Paşa'nın Takipçisi Bir Şair Ayetullah Bey ve Terkîb-i Bendi*", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 1, (1999), ss.43-46.

Namık Kemal'in ünlü rüyası ise bir geleceğe ilişkin bazı manzaralar çizmesi açısından önemlidir (11). 1867 Yılında Namık Kemal'in "*bir akşamüstü Boğaziçi'nde deryaya nazır bir bağ köşkünde.. garibane pencerenin köşesine..*" oturarak denizi seyrederken uyuyakalması sonucu gördüğü bu rüya çölde özgürlüğün simgesi bir kızla konuşmaya başlar. Kız özgürlüğün gerçekleştiği bir geleceğin görünümünü sunar: (12) *Aydınlık evler, kentler "damar kadar kesrette ve birbirine girift bir halde..."* bağlanmış demir ve kara yolları ve kanallar bulunmaktadır.(s.25). "*Mahî gibi ka'r-ı deryada yüzer, tâir gibi evc-i hevada uçar; vesâit-intikâl peyda olmuş...*"tur(s.25). Bilgi artmış ve yayılmıştır: "*En zekasız sayılan bir şakirdin mahzuzâtı bu gün en mütemeddin bir payitahtın en zengin kütüphanelerine sermâye-i iftihar olan sunûf-u kemâlâta mukâbil..."* gelmektedir.(s.26).

"*Hakimiyet-i ümmet*" gerçekleşmiş ve bu nedenle "*he'yet-i medeniyenin her cüz'ü bir padişahın tereküb etmiş bir vücud gibi..."* görünmektedir(s26).Güçler ayrılığı ilkesine uygun bir şekilde işleyen devlet aygıtı söz konusudur.

"*Hakk-ı tasarruf bir mer'iyet-i mutlaka bul[muştur]*" (s.29).Yani Namık Kemal'in ütopyası klasik Avrupa'da yaygın bir mülkiyet ilişkisini kurgulamaktadır. Sınırsız düşünce ve iletişim özgürlüğü vardır. "*İsteyen hanesinde bir telgrafhane bulun[durmaktadır]*". Vatanseverlik ve milletseverlik duyguları güçlüdür (s.29).

Yeni Osmanlıların iyimser beklentilerini ve umutlarını yansıtan bu düşün yerini istibdat ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında alınan ağır yenilgilerle birlikte karadüşler almıştır. Yalnız bunlar da insanlığın geleceğini değil, mensub olunan toplumsal birimin yarınından duyulan endişeyi yansıtmaktadır. Örneğin; Midhat Paşa'ya adanan ve yazarı belli olmayan **Neler Olacak!...** başlıklı 1314/1898 tarihli rüya Rus işgâli altındaki İstanbul'u kurgulamaktadır: (13) İstanbul Çarigrad olmuştur. Osmanlı Devleti'nin çöküşünün 50. Yılı kutlanmaktadır. Şehirde beş altı bin Müslüman kalmıştır. Sebep ise Meşru-

---

(11) Baskılarından ikisi: Namık Kemal, **1284 Senesi Seferinin 14. Gecesi Görülmüş Bir Rüya**, İstanbul 1304; **Edib-i Azam Merhum Namık Kemal Bey'in Rüyası**, İstanbul 1326, Artin Asadoryan Matbaası.; Bu rüya için bkz. Tanpınar, **a.g.e.**,s.437. Özgül, **a.g.e.**,52-64.

(12) **Edib-i Azam Merhum Namık Kemal Bey'in Rüyası....**, ss .25-26

(13) **Neler Olacak!...**, Mısır, 1314, 20s.;

tiyeti getirmeyen Abdülhamid'dir (14). Rus işgali karabasanını 1904 yılında Abdulhekim Hikmet takma adıyla Abdullah Cevdet de görmüştür (15). Celal Nuri'nin **Tarih-i İstikbal** adlı 1329 tarihli bir seri rüya içeren 3 ciltlik çalışmasında yenilmiş, yıkılmış bir ülkesini çizmektedir (16) .

Bu karabasandan kurtulma umudunu 1908'deki Jön Türk Devrimi vermiştir. Artık böyle korkulu rüyaların yanısıra olumlu bir geleceği düşleyenler de bulunmaktadır. Özellikle bu tür düşlere değişme özleminin ürünü olan II. Meşrutiyet'in yeniliklere açık yapısı içinde sıklıkla rastlanmaktadır. Bu dönemde görülen yarına ilişkin rüyaların büyük bir kısmının doğrudan gündelik siyasete ilişkin bir mesajı bulunmaktadır. Buradaki ürün yarının ne olacağını düşünmenin değil bir siyasal eylem içinde karşıtlarına saldırmanın bir ürünü veya aracı olmaktadır. Bu türe hükümetçe de kovuşturulup yasaklandığı için de ilginç bir örnek İttihatçı karşıtı ve olasılıkla takma bir isim olan İsmail Seza'nın yazdığı **Heyecanlı bir Rüya** adlı kitapçıktır (17). Yakın tarihimizin siyasal amaçlı rüyalarından ilginç bir örnek olan ve 1912 yılına ait olduğu anlaşılan bu rüya Sait Paşa hükümetindeki bakanlardan birinin rüyası olarak sunulmuştur. Gerçekte bu rüya muhalefetin ne kadar sık görüşlü olduğunun bir göstergesidir. Çünkü İttihatçı nazır kabus dolu rüyasında kabinenin düştüğünü ve yerine sadrazamlığa Kamil Paşa'nın getirildiğini görmektedir (18). İttihatçı istibdadı kalkmış, halk özgürce! İttihatçılara karşı gösteri yap-

(14) Ay.es.,s.9-12.

(15) "*Yıkub yakdılar topla sahilleri/ Giriüb soydular zorla dahilleri/ Mukaddes vatan eyledi inkişâm/ Binây-ı hilafet dahi inhidâm*", Paris 27 Kanun-u sani sene 1903 Salı tarihli bu eser için bkz. Abdülhekim Hikmet, **Rüya veya Huda Ne-Gerde Hakikat-i Müstakbele**, Külliyyat-ı Hikmet, Üçüncü Cüz, Cenevre, 1322, 47 s ; Takma ad sorunu için bkz.Özgül, **a.g.e.**, 96-100.; Aslında Abdullah Cevdet bu konuda hayli verimlidir. 1313 senesinde görülen ve peygamberimizin haleflerini ve özellikle Abdülhamid'i yargıladığı kıyamet günü mahkemesi kurgusu için bkz. **Mahkeme-i Kübra**, Tab'-ı sâni, Matbaa-i İctihad, Mısır, 1908,31 s; Özgül, **a.g.e.**, ss.106-110

(16) Özgül, **a.g.e.**,ss. 161-168.

(17) Soruşturma dosyası için bkz. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH-SYS.**, 57-2/28-12/1; İsmail Seza, **Heyecanlı Bir Rüya**, Matbaa-i Tevsi'-yi Taba'at, t.y., 8 s.

(18) "*Ahvâlin kesbettiği nezâket makam-ı sadaretden Kamil Paşa gibi bir vezir-i müdebbire ihtiyaç hissettirdiğinden kabinenin yeniden teşkili müşarünileyh hazretlerine teklif edilmiştir...*".

Bir türlü gözlerine inanamıyordu; bu olmaz şey! Kamil Paşa, Kamil Paşa ha!... Bizim haberimiz olmadan onu sadarete kim getirebilir diye kendi kendine söylenmeye başladı. Ve artık bu ahvâle karşı sabredemez oldu." **Ay.es.**, s.3.

makta ve özgür basını izlemektedir. Rüya yazarının düşünebildiği ütopya budur. Yazarın bu rüyayı yazmaktaki amacının ise ilgilileri uyarmak olduğu belirtilmektedir (19).

Dönemin İttihatçı Sait Paşa hükümetinin soruşturmacıları ise bu risaledeki İttihatçıları isdibdatçılık ile suçlayan satırların altlarını çizmişlerdir. Altı çizili bölümlerden biri şudur:

"Ve nazır bey bu rüepây-ı muztaribinde –belki istikbâlde mübeddel-i hakikat olacak-muhill-i ameller, hıyanlar içinde yuvarlanarak lastikli arabasıyla, karışık, uzun cevelânlar yapıyordu. Araba Babiali yokuşuna çıkıyordu ki ellerinde bayraklar, göğüslerinde rozetler oluğu halde bir cemm-i gafir "Yaşasın Hürriyet, Kahrolsun İstibdad, Yaşasın İtilafçılar, Demokratlar, Sosyalistler, Kahrolsun Yalancı Sahte Hürriyetperverler" diye bağırarak geliyor ve önde bir bando mızıkacı o kafile-i hürriyetperestânı latîf ehviyesiyle tes'id ediyordu. Lastikli araba muttasıl ilerliyordu. Karşıdan bir müvezzi' bağırarak geliyordu: "İkdam, Hakimiyet-i Milliye, İştirak, Sâdây-ı Millet, Şehrah...". Daha ötede bir müvezzi' "İlave yazıyor, İlave..." diye koşuyordu Ve karşık pencereden bir çocuk bağırıyordu: "Kahrolsun müstebidler, Yaşasın Hürriyet, Adalet..." (s.6)

Bu sığ ve kısa dönemli rüyaların yanında daha derin ve yetkin kurgular da bulunmaktadır. Örneğin Abdullah Cevdet'in olduğu sanılan (20); ne var ki İ.H. imzasıyla da Kılıçzade İbrahim Hakkı'ya ait olduğu belli olan Pek Uyanık Bir Uyku başlıklı yazı aynı zamanda Atatürk Dönemi uygulamalarının bir öndeyisi gibidir (21): "Tebşirat-ı atıye" olarak belirtilen bu öndeyiler aslında yazarın o dönemdeki tutucu ve gerici düşünce ve uygulamalara bir saldırısıdır. Maddeler halinde sıralanan bu gelecekte pozitivist, yani akıl dininin egemen olduğu laik bir devlet vardır:

---

(19) *"Bu rüyayı yazmaktan maksadım hiçbir şahsi ve heyeti tahkir etmek değildir. Çünkü ben-
ce vatanın bütün sekânı muhteremdir. İşte bu sebebe mebnidir ki burada şahs irâe et-
medik yalnız bir rüya tasviriyle alâkadarâna dostane bir sille-i ikaz havale ediyorum.
Görmüyorsunuz ki müellifinden bir çokları muhitlerindeki hatâyâ ve mesâvînin önünü
bazen güldürecek ve bazen ağlatacak eserlerle almağa çalışıyorlar..."*, Aynı risale,s.7.

(20) Bu rüyayı Abdullah Cevdet'e atfeden bir örnek için bkz. Peyami Safa, **Türk İnkılabına Bakışlar**, İstanbul, ty.,51-55.

(21) Timsal-i Emel (İ.H.), *"Pek Uyanık Bir Uyku"*, **İctihad**, 19 Kanun-u sani-7 Mart 1329,Nu.55-57, ss.1226-1228 ve 1261-1264.

Herhalde aydın bir monarkı düşleyen yazara göre veliaht ve şehzadeler ordu içinde eğitilecek ve padişahın sınırlı maaşı olacaktır. Bunlar tek eşle evlenecekti. Toplum ise bu yeni anlayışa göre planlanmıştı:

"...hilkâtdede müsâvât-ı tamme olmadığından herkes yalnız huzur-u mehâkimde müsâvi olacak ve hususât ve ahvâl-i sairede herkes kendi tabakası dahilinde cevelan edebilecektir. Bu suretle Türkiye'de dahi tabakât-ı sunûf-ı ahâli vücûde getirilerek esaslı bir teşkîlât-ı medeniye-yi milliye vücûde gelmiş olacaktır." (Madde 1).

Türkler, insanı tembelliğe iten softaların dini yerine gerçek **Kuran** dinine sahip olacaklar ve "binaların takına astıkları 'Ya Hafız' levhası altına bir de herhangi bir sigorta kumpanyası levhasını asacaklar..."dı. Türkler iyi bir eğitimin yanısıra silahlanarak, atıcılık, binicilik, güreş gibi sporları öğrenecek ve kızlar dahi bu idmanlara katılacaktı.(Madde:2).

Yerli mallar üreten fabrikalar açılacak ve üretilenleri giymeye zorunlu tutulacaklardı. Yeni bir "serpûş-u milli" kabul edilecektir (Madde:3).. Kadınlar diledikleri gibi giyinecekler, kaçgöç kalkacak ve erkekler kadınlara saygı göstereceklerdi(Madde:4-5). Üfürükçülük yasaklanarak tekkeler, zaviyeler ve medreseler kapatılacak ve yerlerine batı tarzı okullar açılacaktı (Madde: 6-8). İctihat kapısı yeniden açılacak, **Kuran** ve hadisler Türkçe'ye çevrilecekti. (Madde: 12). Ve her halde en önemlisi, sözlüklerden "yavaş yavaş" tabirinin çıkarılmasıydı.(Madde: 15).

Gelişmiş ve Türklüğün ağır bastığı 30 yıl sonrasını (1944 yılı) bağımsız Osmanlı Devleti'ni düşleyen Ali Kami de Kılıçzade'nin izindedir. Üstelik Ali Kami teknolojik gelişmeler üzerinde daha ayrıntılı durmaktadır. Ancak bu kurguda öngörülen teknolojiler sadece Türkiye için bir düş olan, fakat o sırada Batı'da varolan teknolojilerdir (22).

Aynı kurgu karikatür halinde de sunulmuştur. L. Andrés'nin ekte sunduğumuz Aralık 1908'de **Kalem** dergisinde yayınlanan "Elli Sene Sonra Türkiye" altbaşlıklı tam sayfa karikatürü çizgilerle günümüzün modern bir Batı

---

(22) Ali Kami (Akyüz), "İctimai ve İktisadi: Otuz Sene Sonra", **İctihad**, 2 Mayıs 1329, Nu.64,ss.1393-1397.Krş. Özgül,a.g.e.,149-153.

kentinin yaklaşık bir tasvirini içermektedir (23). Karikatürde izleyenlerin korku dolu bakışları arasında, kentin hareketli bir caddesi üzerinde uçan çarşafly bir kadın pilot görülmektedir. Arka planda cami silikleşmiş; kent modernleşmiştir (24).

Yine burada da görüldüğü gibi Türk düşününde o dönemde yarına ilişkin tasarımlar olarak ancak o dönemin Avrupası'nı kurgulayabilmektedir. Bunun dışına taşabilen birkaç düş düşkününden biri Teşkilat-ı Mahsusacı Ruşenî'dir (25). Bağdat'ta karanlık bir odada, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra; 6-7 Kanun-u sâni 1330-19-20 Ocak 1914'te yazıldığı belirtilen kitapçık "*Müslümanların 'Megali İdeası Gaye-i Hayyâliyesi'*" altbaşlığını taşımaktadır. Tam bir bilimkurgu örneği olan bu rüya bir yüzyıl sonrasını kurgulamaktadır(s.4). Aslında bu rüya aynı zamanda İttihatçıların ve özellikle Enver Paşa'nın genel özlemlerini yansıtmaktadır:

"*Türk Genci*"ni var olmak için büyük gayeler peşinde koşmaya çağıran Ruşenî'nin rüyası tayyare diye adlandırdığı ancak "*Büyük istasyon kule*"lerine yanaşarak inildiğine göre balon olması gereken bir "*sefine-yi hevâiye*" ile Cava ve Hindistan'ı dolaşmasıyla başlar. Bu ülkeler Jön Türklerin yardımlarıyla bağımsızlıklarına kavuşmuşlar ve gelişmişlerdir. Fakat bu gelişmiş düzeyleri Türkiye'nin yanında yine de sönüktür. Genel harbin sonunda Türkiye ve İslam dünyası kazanmış; bir İslam Amerikası'na dönüşen Afrika'da *Arab Cemâhir-i Müttefika-yı İslamiyesi*, Asya'da artık Müslümanlığın geçerli olduğu Cava, Kaşgar, Afganistan ve İran'da bağımsız devletler kurulmuştur. Türk prensesi Turhan Sultan ile Hint İmparatoru'nun Bombay'daki evlenme törenine katılan Rüşenî oradan uçakla Asya üzerinden Mısır'a oradan da artık Müslümanların olan Girit üzerinden gece İstanbul'a ulaşır. Asya üzerinde dolaşırken yolcuların adlarının *Oğuz, Turgut, Ertuğrul, Tekin* gibi adlar taşı-

---

(23) "Elli Sene Sonra Türkite", **Kalem**, 12 Kanun-u evvel 1324,Nu.17,s.8.Ayrıca bkz. Ek.1.

(24) Yeşim Arat, "**Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar**", **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, (Editörler: Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba), (Çeviren:Nurettin Elhüseyni), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, ss.82-99.

(25) Ruşenî, **Ruşenî'nin Rüyası**, Bütün Ücreti Hilal-i Ahmer Gider, Matbaa-i Farus, Tahran,1331.

dıklarını ve memleket itibarıyla *Özbek, Kırgız, Çeçen, Lezgi, Tatar, Türkmen, Moğol, Laz ve Kürt* olmalarına karşın "*hepsi de yekvücut Türkiye'nin fark-sız ve temiz ana lisanını*" konuşmakta olduğunu belirtir(s.20-21).

Halifenin ülkesi tam anlamıyla zengin ve kalkınmış bir ülke haline gelmiştir, Ülkenin bütün sanayisi ve hizmet sektörü-garsonluk dahil-İslamların elindedir. İstanbul ise Maltepe, Kavaklar ve "*Selahaddin Eyyübi (eski Ayastefanos) köylerine...*" kadar (s.37) uzanan on milyon kişinin yaşadığı muhteşem bir kente dönüşmüştür. "*Nur içinde müsteğrak elli metre genişliğinde cadde-ler*" bulunmakta(s.38), "*Bayezid'dan Beyoğlu'na, Boğaziçinin mukâbil tepe-lerine büyük ateş böcekler gibi asma şimendiferler uçmakta...*" ve "*bir çok taht'el-arz*" tünellerden fırlamaktadır. (s.38). Haliç üzerinde pek çok köprü bulunuyordu(s.39). Ayrıca Sarayburnu'nu Üsküdar'a, Üsküdar'ı Beşiktaş'a, Galata'yı Eminönü'ne bağlayan üç asma köprü bulunmaktaydı (s.39). Marmara köprüsü "*üç katlı bir asma şehir*" gibiydi. "*Burada hem şimendiferler, tramvaylar ve insanlar birbirini ta' ciz etmeden bir sel-i hurûşân gibi başka başka yerlerden akıp gidiyordu.*" (s.40). Şehirde ayrıca Fatih'in ve Sultan Selim'in yüzer metrelik devasa heykelleri bulunuyordu (s. 41-49). Görüldüğü gibi Gökalp'in hedefleri çizgisinde Türkleşmiş, İslamlaşmış ve Muasırlaşmış bir geleceğin tasarımcısıdır Ruşenî. Düşleri de az gelişmişliğin belirlediği bir dünya ile sınırlıdır.

Kalkınmış ve Modernleşmiş bir İslam uygarlığı düşünüy görenlerden biri de Molla Davudzade Mustafa Nâzım'dır. **Rûyâda Terakkî ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rû'yet** adlı ve 1913'te kurgulandığı anlaşılan eser Ruşenî'nin rüyası ile benzerlikler taşır (26). Yalnız bu kez kurgulanan dörtyüz yıl sonrasıdır. Dört yüzyıl önce yaşamış olan dedesi Molla Davud torununa dört yüzyıl öncesinin İslam dünyasını gösterir:

Ulus-devletin ya da birbirleriyle uyumlu bir topluma dayanan bir devletin kurulması gereğinden söz eden yazara göre, Osmanlılar ele geçirmiş olduğu

---

(26) Mustafa Nazım, **Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rû'yet**, Kader Matbaası, Dersaadet, 1335, 192 s.; Özgül, a.g.e.,185-196.

yerler içinde "*hududları dahilinde bir takım muntkalara taksim ederek büyük kuvvetler teşkiline mâni*' olacak olan girintili çıkıntılı memleketlerden icâb ettiği kadarını *anâsır-ı gayr-ı müslimeye terk....*" etseydi, geri kalan toprakları "*Müslüman oğlu Müslüman Osmanlılarla doldurarak ahâli-yi kitle-i vahîde...*" elde edilmiş olurdu (s. 12).

Dört yüz yıl sonrasının İslam dünyası gelişmesini "*asâr-ı hürriyet, adâlet ve müsâvât*"a borçludur (s.19). Avrupa yoksulluk, Asya ve Afrika kıtaları gelişme içindedir.(s.30). Yine Nâzım'da da gelecek, İstanbul örneğinde kurgulanmıştır. Ruşenî'nin anlattıklarına ilâve olarak Avrupa'yı Asya'ya bağlayan üç katlı köprü daha ayrıntılı kurgulanmıştır.(s. 23-24). İstanbul'da banka çeki (s.24), asansör, Röntgen,mega fon (s.25), radyo gibi sesli duvar gazetesi (s.47), on katlı yetmişbeş metre yüksekliğinde binalar (s.79), "*sol kolun bazusuna*" takılan saatler (s.80), hologramı çağrıştıran üç boyutlu "*canlı fotoğraf*"(s.135) kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere Nazım'ın yenilikleri oldukça dikkat çekicidir. Bunların bir kısmı o dönemin Avrupası'nda bile henüz kullanılmaya başlanan bir kısmı da yazarın kurguladığı yeniliklerdir.

Toplumsal hayata ilişkin olarak kadın erkek eşit haklara sahip kılınmalarına karşın "*kadınlarla erkeklerin bir arada gezip dolaşmaları ve icrâ-yı ticaret ü sinâat etmeleri ahlâk-ı umumiyei ifsâd eylediğinden...*" kadınlara ayrı çalışma saatleri bırakılmıştır. İstanbul sabahları erkeklerin, öğleden sonraları 2.5 saat ise kadınlarındır(s.28-32). Çocukların eğitimi büyük ölçüde ailelerin elinden alınmış, "*terbiye-hane*"lere bırakılmıştır(s.166). Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Budistlerin kendi anayasaları bulunmaktadır. Siyasal düzenin ise meşruti rejimin ötesine geçmediği görülmektedir.

Sonuç olarak XX. Yüzyıl başında teknolojik bakımdan geri kalmış bir toplum özelliğine dönüşmüş bulunan Osmanlı toplumunun içinde düşüncelerini şekillendiren Türk aydını kendi üretmediği ideolojilerin bombardımanı altında, ileri toplumlar tarafından üretilmiş bir bugün'ü yarın olarak düşünmek konumuna düşmüştür. İleri teknolojiye sahip ülkelerin rüyaları veya ütopyaları Orwell'in 1984'ü gibi bir karabasan veya İsaac Asimov'un bilimkurgu yapıtlarındaki gibi bütün dünyayı kucaklayan güzel bir düş şeklinde karşımız çıkmasına karşılık Türk düşününde geleceğe ilişkin evrensel tasa-

rımlara çok az rastlanmaktadır. Gerçekleştirilecek "yarın"a ilişkin proje ya yoktur, ya da örtük olarak ileri teknolojiye sahip olan toplumlardaki düşünüş ve uygulamalardır. Rüyalar doğal olarak dönemin Osmanlı aydınının düşünce olanaklarını ve sınırlılıklarını da göstermektedir. Günümüzde de bilimkurgunun ülkemizde sadece tüketilen bir ürün olması, geleceği yaratma inisiyatifi henüz kendi elimize geçirmedüğimizin de bir göstergesidir.

